

STUDENTENRAPPORT BOLOGNAPROCES

PERSDOSSIER 16 MEI 2007

1. INLEIDING

In 1998 spraken vier ministers van onderwijs de wens uit van een nauwere samenwerking op vlak van hoger onderwijs. Dit vormde de aanleiding van de Sorbonneverklaring. De vier landen zetten met andere actoren hun streven verder en in juni 1999 verzamelden in Bologna de onderwijsvertegenwoordigers van 29 landen. De Bolognaverklaring die er werd ondertekend veroorzaakte een golf van hervormingen in het Europees hoger onderwijs landschap. Om de twee jaar zouden de ministers terug samenkomen om de doelstellingen op te volgen, te vernieuwen en uit te breiden. Na Praag, Berlijn en Bergen ontmoeten de ministers elkaar dit jaar in Londen.

De grote actielijnen van het Bologna Proces staan sinds het begin al vast. De creatie van een coherente Europese Hoger Onderwijsruimte (EHOR of in het Engels EHEA van European Higher Education Area) had tot doel:

- mobiliteit en werkgelegenheid in Europa verzekeren (en hinderpalen hiervoor weghalen).
- de internationale competitiviteit en aantrekkelijkheid van het Europese Hoger Onderwijs verzekeren.
- vergelijkbaarheid van de systemen verbeteren.

Hiervoor zou men via een aantal instrumenten werken:

- een gemeenschappelijk referentiekader van gemakkelijk leesbare en vergelijkbare diploma's
- een programmahervorming naar een tweecycli structuur: een eerste graad met relevantie op de arbeidsmarkt (bachelor) en een tweede graad waarvan de toegang verzekerd is met een diploma van de eerste cyclus (master). Later zou hier een derde cyclus, de doctoraatsopleiding aan toegevoegd worden.
- een creditsysteem ECTS (European Credit Transfer and Accumulation System), om vergelijkbaarheid te vergroten en de transfer van studieperiodes in het buitenland te vergemakkelijken,
- kwaliteitszorg als borg voor deze hele structuur

Voor dit alles werd de deadline van 2010 vooropgesteld. Tijdens de tweejaarlijkse ministeriële meetings, formuleerden de aanwezige ministers nog bijkomende doelstellingen, zoals:

- Sociale dimensie (Praag, 2001): dit wordt bekeken als een horizontale actielijn die een invloed heeft op alle andere doelstellingen en instrumenten. Bij elke hervorming moet er dus stilgestaan worden: welke invloed heeft dit op de toegang en participatie van verschillende maatschappelijke groepen in het hoger onderwijs.
- Studentenbetrokkenheid (Praag, 2001): studenten zijn essentiële partners in het hoger onderwijs en moeten daarom mee betrokken worden in hoe de structuur, kwaliteit en vorm eruit ziet.
- Meeneembaarheid van beurzen en leningen (Bergen, 2005): om de mobiliteit te bevorderen zouden studenten hun studiebeurs of –lening moeten kunnen meenemen bij een studieperiode in het buitenland.

Met de conferentie in Londen in het verschiet zien de studenten het hun taak om het rapport van de Bolognahervorming op te maken. De Europese studentenkoepel ESIB (The National Union of Students in Europe) vroeg daarom aan haar leden om een levige enquête in te vullen die peilde naar alle afgesproken actielijnen. Op die manier kunnen studenten hun eigen stocktaking doen. Stocktaking is het meten van vooruitgang op de verschillende doelstellingen van het Bolognaproces op basis van systematische dataverzameling. De kwantitatieve resultaten worden weergegeven via 'score cards', tabeltjes waarin landen gescoord en onderling kunnen vergeleken worden met kleuren van groen naar donkerrood. Deze resultaten zijn voornamelijk gebaseerd op de meningen van de ministeries zelf en dragen op zijn minst het risico van een vertekend beeld te geven. Deze derde *Bologna With Student Eyes* van ESIB geeft informatie van 36 nationale officiële studentenorganisaties¹ en moet een tegengewicht vormen voor de officiële stocktaking. Ook VVS nam deel aan de enquête. Graag presenteren wij u onze antwoorden op de vragenlijst en geven wij onze prioriteiten voor Londen. Hiervoor zullen we de meest bekende en prangende actielijnen overlopen.

¹ De landen die door deze studentenbonden besproken worden zijn: Albanië, Oostenrijk, België, Bosnië en Herzegovina (Republiek Srpska), Bulgarije, Cyprus, Republiek Tsjechië, Denemarken, Estland, Finland, Duitsland, Georgië, Hongarije, IJsland Italië, Litouwen, Malta, Moldavië, Nederland, Noorwegen, Polen, Portugal, Roemenië, Servië (zonder Kosovo), Slowakije, Slovenië, Spanje, Zweden, Zwitserland, Turkije, Oekraïne en het Verenigd Koninkrijk (zonder Noord-Ierland, Schotland of Wales).

2. SOCIALE DIMENSIE

Het belang van deze sociale dimensie werd al benadrukt door de ministers in de vorige conferenties in Praag en Berlijn. In Bergen werd sociale dimensie als toekomstig speerpunt aangehaald. De sociale dimensie werd in het Bergen rapport omschreven als: *'een essentieel onderdeel van de EHEA en een noodzakelijke voorwaarde voor de aantrekkelijkheid en competitiviteit van de EHEA.'* Hier werd het engagement bevestigd om hoger onderwijs toegankelijk te maken voor iedereen. Hoger onderwijs moest volgens de ministers aan de juiste voorwaarden voldoen zodat iedere student zijn studies zonder obstakels gerelateerd aan sociaal-economische achtergrond kan vervolmaken. Het engagement behelsde voornamelijk acties van nationale overheden om sociaal zwakkere studenten te helpen en hen door goede begeleiding te ondersteunen.

Echter, de sociale dimensie werd niet meegenomen in de stocktaking. Ondanks de mooie beloftes van de ministers moeten de studenten daarom vaststellen dat twee jaar later er nog steeds niets gebeurde op dit vlak. De enige verwezenlijking van de speciaal opgerichte werkgroep bestond in het opstellen van een definitie: *'our ultimate goal is that the student body entering, participating and completing higher education at all levels should reflect the diversity of our populations'*. Enkel een definitie en zelfs daarover zijn de meningen verdeeld.

Tegelijk moeten we vaststellen dat bepaalde hervormingen zelfs een tegenstrijdig effect geressorteed hebben. Zoals gezegd is de sociale dimensie een horizontale actielijn en moet bij elke hervorming bekeken worden welke effecten deze op de toegankelijkheid van het onderwijs heeft. Het is schrijnend dat wij daarom moeten vaststellen dat in 26 landen geen verbetering is opgetreden in de sociale dimensie, ondanks de 'vernieuwde engagementsverklaring'. In enkele landen staan studenten er zelf financieel veel slechter voor. We geven enkele voorbeelden van de **sociale erosie**:

- In het Verenigd Koninkrijk mogen de instellingen nu zelf bepalen hoeveel inschrijvingsgeld ze aanrekenen, met een maximum van 3000 pond. De meeste instellingen rekenen dus gewoon... 3000 pond aan. Dit heeft het aantal inschrijvingen al met 15% doen dalen! De studentleningen stapelen zich op. Zelfs in Schotland, die niet onder dezelfde wet vallen, rekent men Engelse studenten dat gigabedrag aan omdat ze vrezden voor een toevloed aan Engelse studenten.
- In Duitsland schept een wettelijk kader nu de mogelijkheid om inschrijvingsgelden te vragen, waar dit voorheen niet mogelijk was. In 43% van de instellingen (7 deelstaten van de 16) gebeurt dat ook.
- Hongarije heeft inschrijvingsgelden ingevoerd.
- In Italië is er blijkbaar zo'n nijpend budgetprobleem bij de overheid dat ongeveer 30 % van de beursgerechtigde studenten hun beurs gewoon niet krijgen.
- In Slovenië probeerde de overheid eveneens inschrijvingsgelden te introduceren, de mogelijkheden voor studenten om te werken te beperken alsook de toegang tot de studentvriendelijke maaltijdvoorzieningen. Na betogingen van de Sloveense studenten zijn de inschrijvingsgelden en de maaltijden uit de wet gehaald.

Eén van de tegenargumenten die vaak gehoord worden tegen inspanningen met betrekking tot de sociale dimensie, is dat er eerst een adequate dataverzameling moet gebeuren, voor men kan weten welke acties ondernomen moeten worden. Ook in Vlaanderen is dat het antwoord dat de studenten vaak krijgen. Hoewel men dus een gebrek aan data erkent, weigerde men de social dimension in de stocktaking op te nemen. Bijgevolg rapporteren studenten uit 17 landen geen goede dataverzameling.

De sociale dimensie als transversale actielijn heeft dus niet kunnen verhinderen dat deze in een heel deel Bolognalanden achteruit boerde. Laat staan dat er op veel plaatsen vooruitgang werd geboekt op sociaal gebied. Dat heeft voor een groot stuk te maken met de vaagheid van de afgesproken teksten. Het ontwerp van het Londen Communiqué besteedt in de eigenlijke tekst andermaal slechts één korte paragraaf aan deze actielijn (itt drie lange paragrafen over het Europese register voor kwaliteitszorgagentschappen). Nochtans kan je moeilijk stellen dat kwaliteit gemakkelijker valt te definiëren of te meten dan democratisering of sociale mobiliteit.

In feite worden de opeenvolgende communiqués van de ministerconferenties keer op keer vager. Zo werd in Praag en Berlijn nog klaar en duidelijk gesteld dat hoger onderwijs een publieke verantwoordelijkheid was die bijgevolg ook publiek moest worden gefinancierd. In Bergen werd het nog wat vager. In de draft van het Londencommuniqué staat er geen letter meer in over de publieke verantwoordelijkheid of financiering van het hoger onderwijs. VVS denkt nochtans dat deze essentieel is opdat het hoger onderwijs een sociale meerwaarde creëert voor de samenleving en een instrument wordt/blijft voor sociale mobiliteit.

Men klaagt graag over de vaagheid van de afgesproken teksten. De sociale dimensie was nu net één van de punten die tastbaar en concreet konden worden gemaakt, en net daar heeft men steken laten vallen. Ministers spreken blijkbaar vele zaken af in de communiqués, maar eens thuis wordt het 'pick and choose': een 'Bologna à la carte' waarbij men kiest welke actielijnen meer aandacht verdienen dan anderen. In een communiqué dat al getuigt van weinig concrete acties en loze compromissen is het nog maar de vraag wat er de volgende twee jaar binnen de sociale dimensie zal veranderen.

Wil het Bolognaproces over twee jaar eindelijk resultaten kunnen voorleggen inzake sociale mobiliteit en onderwijsdemocratisering, dan mag de sociale dimensie niet langer beperkt blijven tot een vage, horizontaal actielijn, maar moet ze daarnaast ook worden uitgedrukt in **concrete werkpunten en afspraken**. VVS wil dan ook dat de ministers van de Bolognalanden zich in het communiqué verbinden tot volgende concrete engagementen en afspraken:

- Er is nood aan statistische dataverzameling over de participatie in het hoger onderwijs. Dit kan als nulmeting dienen om de verdere vorderingen mee te vergelijken.
- Elke nationale overheid moet actieplannen ontwikkelen om de ondervertegenwoordigde groepen in het HO tegen 2009 significant te verbeteren ten opzichte van de nulmeting. Deze ondervertegenwoordigde groepen zijn studenten uit lagere inkomensgroepen, studenten met lagergeschoolde ouders, studenten uit etnische of culturele minderheden, studenten met functiebeperkingen, studenten met kinderen, mannen of vrouwen,... Naast het significant verhogen van deze evenredige participatie moet ook voldoende aandacht gaan naar de internationale mobiliteit en de levensomstandigheden van studenten in de Bolognalanden.
- Europees kan er een lijst van doelgroepen vastgelegd worden. Dit dient als zekerheid zodat door de overheid gediscrimineerde of miskende groepen niet over het hoofd worden gezien. Verder is het noodzakelijk dat er Europees een toolbox²² wordt ontwikkeld. Binnen andere domeinen als Levenslang Leren of kwaliteitszorg wordt er met duidelijke doelstellingen, afspraken, benchmarks en indicatoren gewerkt, hoewel dit ook moeilijk te benaderen en te kwantificeren thema's zijn. Een uitgebreid gamma aan instrumenten en good practices kan internationaal opgesteld en gedeeld worden.
- De sociale dimensie moet een absolute prioriteit worden binnen het Bologna Proces. Een belangrijke stap hierin is de sociale dimensie opnemen in de stocktaking. Dit zal een impuls zijn om aan statistische gegevensverzameling te doen. Bovendien kan de vrees om een slechte score te halen een stimulans zijn om het beter te doen. Zolang de ministers niet akkoord gaan om dit op te nemen in de stocktaking zal elke engagementsverklaring tegenover de sociale dimensie geen gevolgen in de praktijk kennen.
- De studiefinancieringsstelsels moeten dringend worden verbeterd opdat het hoger onderwijs daadwerkelijk een hefboom zou worden voor sociale mobiliteit. In heel wat landen bestaan er enkel studieleningen, of zijn er enkel prestatiebeurzen voor de beste studenten met de meeste punten. In de meeste Bolognalanden is het aantal studenten met een studiebeurs erg beperkt en dekken de beursbedragen niet de volledige studiekost. De ministers moeten van de verbetering van de studiefinanciering een prioriteit maken en zorgen dat tegen 2009 meer studenten studiefinanciering kunnen genieten. Dat is een concrete en meetbare benchmark.
- Studentenvoorzieningen zijn een andere belangrijke democratiseringsinstrument waarvoor elke aandacht ontbreekt binnen het Bolognaproces. Er moeten afspraken worden gemaakt voor minimale standaarden op het gebied van studentenvoorzieningen. Deze noodzakelijk voorwaarden situeren zich op het gebied van huisvesting, voeding, medische zorg, mobiliteit, psychosociale dienstverlening, jobbemiddeling, sport en cultuur. Er moet afstemming worden gezocht en systematisch aan dataverzameling gedaan.
- Ook wat inschrijvingsgelden betreft ontbreekt het in het Bolognaproces aan daadkracht. VVS vraagt dat alle onderwijsministers van de Bolognalanden hun engagement in het kader van het Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten uit 1966 hernieuwen. In dat VN-verdrag verbonden ze zicht tot de geleidelijke streven naar kosteloos hoger onderwijs.
- Er moet een duidelijk statement worden gemaakt dat hoger onderwijs een publieke verantwoordelijkheid is die op publieke manier moet worden gefinancierd. VVS vraagt dat de Bolognalanden zich ertoe verbinden om tegen 2010 een overheidsbudget van minstens 2% van hun BBP te besteden aan hoger onderwijs.

Als er nu geen concrete maatregelen worden afgesproken dreigt de sociale dimensie van het Bolognaproces, die nochtans als werd afgesproken van in Praag in 2001, een lege doos te blijven wanneer de Europese Hoger Onderwijsruimte tegen 2010 een feit moet zijn. Nochtans zien de studenten de sociale dimensie als een essentieel onderdeel van de Europese identiteit en is het net deze dimensie die het Europese hoger onderwijs zo uniek maakt. Wil het Bolognaverhaal echt slagen dan verdient de sociale dimensie de plaats die haar werkelijk toekomst: deze van topprioriteit. Als men het draagvlak voor Bologna bij de studenten niet langer op de proef wil stellen, dan moet de EHEA dringend sociaal worden bijgestuurd. De tijd van praten is voorbij: studenten willen sociale acties zien.

VVS ontkent niet dat er in **Vlaanderen** aandacht besteed wordt aan de sociale dimensie. Gezien de grote ongelijkheden in ons onderwijs is dat dan ook nodig. Toch zijn er nog heel wat concrete maatregelen nodig om ook in ons hoger onderwijs gelijke kansen te garanderen bij instroom, doorstroom en uitstroom van het hoger onderwijs. VVS kan dan ook niet begrijpen waarom de belofte van de Vlaamse regering voor meer en hogere beurzen niet wordt nageleefd! Ook de outputfinanciering uit het nieuwe financieringsdecreet vormt een bedreiging voor een aantal doelgroepen met statistisch lagere doorstroomkansen in het hoger onderwijs. Om dit gevaar af te wenden moet er op zijn minst een extra

²² Een toolbox is een set van instrumenten en good practices die kunnen dienen bij de ontwikkeling van een beleid rond de sociale dimensie

financiële weging komen voor al deze kansengroepen (ook de allochtonen, studenten uit niet-klassieke vooropleidingen, studenten met laaggeschoolde ouders...). Anderzijds wil de minister met het nieuwe financieringsdecreet ook een leerkrediet invoeren en daaraan gekoppeld een verdubbeling van het inschrijvingsgeld in het geval je rugzakje met studiepunten is uitgeput. Een andere uitdaging vormt een deftig kader voor inclusief hoger onderwijs waarbij non-discriminatiebepalingen ook juridisch afdwingbaar worden.

3. MOBILITEIT

Mobiliteit tussen Europese instellingen van hoger onderwijs is al zo oud als de instellingen zelf. Vandaar dat dit ook één van de speerpunten is binnen Bologna. Om deze mobiliteit te bevorderen zijn verschillende instrumenten uitgedacht. In 2005 spraken de ministers af om de beurzen en leningen meeneembaar te maken, opdat financiële barrières en moeilijkheden bij mobiliteit hierdoor opgevangen zouden kunnen worden.

Uit de resultaten blijken echter twee problemen. Ten eerste is **meeneembaarheid** nog lang geen feit in alle landen. In feite is ook dit weer een voorbeeld van een engagement dat in eerdere communiqués van Bolognaconferenties veel straffer stond geformuleerd. Onder druk van de Nederlanders wordt de concrete eis van meeneembaarheid nu afgezwakt en doorverwezen (hopelijk niet helemaal begraven) naar een op te richten werkgroep. Er blijven nog steeds nationale restricties bestaan, zeker wanneer studenten mobiel willen zijn voor langere periodes (een volledige opleiding in plaats van een jaar) of wanneer ze naar niet-EU of niet-Bologna landen willen. Studenten uit Servië, Georgië en Albanië mogen zelfs hun studiefinanciering niet meenemen als ze op erasmus gaan. Voor verticaal mobiele studenten zijn er grotere obstakels in de meeste landen. In Vlaanderen mag je je beurs meenemen, op voorwaarde dat je elders in een erkende instelling zal studeren en een erkend diploma zal verkrijgen. De meeneembaarheid vervalt echter wanneer je buiten de EHEA wil studeren en er geen gelijkaardige erkende opleiding in Vlaanderen bestaat.

Mobiele studenten worden daarnaast vaak geconfronteerd met **extra financiële drempels**: reiskosten, taallessen, verblijfkosten, hogere inschrijvingsgelden dan thuis. Vaak zijn de beurzen in eigen land al onvoldoende om de studiekosten te dekken, laat staan dat ze de extra mobiliteitskost moeten dekken. Bijklassen wordt vaak onmogelijk omdat een studentenjob in het eigen land moet opgegeven worden en in het buitenland soms onmogelijk wordt gemaakt. Door de verschillen in levenskosten binnen Europa komt er nog een extra probleem bij. Een Zweedse student die met zijn beurs gaat studeren in Bulgarije zal op die manier minder problemen ervaren dan een Bulgaarse student in Zweden.

Om vrije mobiliteit voor iedereen mogelijk te maken is de creatie van een Europees mobiliteitsfonds nodig dat rekening houdt met de studie- en leefkostverschillen. Dit fonds moet een evenwichtige studentenmobiliteit, voor alle studenten, mogelijk maken. Alle Bolognalanden spijzen het fonds. Landen die meer studenten uitsenden moeten meer bijdragen aan het fonds, landen die meer studenten ontvangen kunnen een bijdrage ontvangen uit het fonds. Armere landen kunnen een korting krijgen. Om het braindrain probleem van Oost naar West tegen te gaan moet er via het fonds aan capaciteitsopbouw worden gedaan. Naast de horizontale mobiliteit moet er ook voor verticale mobiliteit een tussenkomst komen. De toegang tot studentenvoorzieningen moet openstaan voor alle studenten. Zo kunnen zij een aanvulling zijn op de beurzen. Om te garanderen dat deze maatregelen ook effectief een impact zullen hebben moeten de studenten hierover geïnformeerd worden en moet er meer publiek geld worden vrijgemaakt voor mobiliteitsbeurzen.

Naast deze – voornamelijk – financiële problemen blijkt er nog iets meer aan de hand te zijn bij mobiliteit. **Discriminatie** van studenten wat betreft inschrijvingsgelden, financiële steun, recht op werk, sociale voordelen of huisvesting komen voor in Albanië, Vlaanderen, Duitsland, Hongarije, Moldavië, Nederland, Roemenië en Polen. Studentenorganisaties uit Albanië, Slowakije en Turkije zeggen dat bezoekende studenten op dezelfde manier behandeld worden. Toch is dit niet klakkeloos positief te interpreteren. In landen waar de eigen studenten al op geen enkele wijze ondersteuning krijgen van de overheid is het niet verbazingwekkend dat de gaststudenten hier ook niet op kunnen rekenen. Ook in Vlaanderen gaan er stemmen op om hogere inschrijvingsgelden te vragen aan studenten uit Bolognalanden die niet tot de Europese Economische Ruimte behoren. Studiefinanciering staat enkel open voor studenten uit de EER die hier al een tijdje verblijven of arbeidsmigrant zijn. Studentenvoorzieningen mogen aan Bolognastudenten uit een niet EER-land geen selectieve dienstverlening aanbieden.

Er moet ook meer aandacht besteed worden aan **doelgroepen** die nog grotere drempels moeten overwinnen om deel te kunnen nemen aan uitwisselingsprojecten of voor langere tijd in het buitenland te gaan studeren, zoals studenten met functiebeperking die in het buitenland willen studeren. VVS werkt dan ook graag mee aan het DIP-project. Dit staat voor Digital Information Point. Het DIP wil informatie ter beschikking stellen van studenten met functiebeperkingen die in het buitenland wensen te studeren. Er bestaan reeds enkele formele circuits via aanspreekpunten, zorgcoördinatoren, diensten internationaal onthaal enz. In deze circuits wordt voornamelijk de focus op het directe studiegerelateerde gelegd. Hiernaast is er een grote nood aan informele informatie waarbij studenten onderling in contact kunnen nemen en kunnen nagaan wat het feitelijke leven als student met functiebeperkingen inhoudt. Via dit DIP kunnen studenten met elkaar in contact komen.

4. STUDENTENBETROKKENHEID

In het Bolognaproces worden studenten als essentiële stakeholders beschouwd. Studentenparticipatie is ook één van de actielijnen. Studenten zijn volgens de ministers '*competente, actieve en constructieve partners in het vormen van de de EHEA*' (Praag, 2001). Echter, de studentenbetrokkenheid op alle niveaus kan en moet veel beter. Op overkoepelend Bolognaniveau krijgen studenten inderdaad de kans om deze fundamentele rollen op te nemen, onder andere door een betrokkenheid van studenten in het kwaliteitszorgregister en uitnodigingen voor tussentijdse seminars. Het volstaat echter niet om studenten uit te nodigen op vergaderingen. Hun mening moet als volwaardig beschouwd worden en moet worden meegenomen in de besluitvorming.

Het is op zijn minst triestig te noemen dat de studenten steeds weer met dezelfde actiepunten moeten afkomen. Het verwelkomen van studenten op een conferentie en het doorbladeren van standpunteksten en publicaties zoals *Bologna With Student Eyes* is niet voldoende. Studenten zijn niet gediend met een schijnparticipatie waarbij ze af en toe eens mogen opdraven om hun mening te geven maar verder genegeerd worden. Men kan pas spreken van volwaardige studentenparticipatie indien studenten als volwaardige partners worden gezien die kunnen wegen op het beleid.

Echter, ook op lagere niveaus zou er meer studentenbetrokkenheid moeten zijn. Studenten zouden moeten deelnemen aan en invloed hebben op de organisatie en inhoud van het onderwijs op de universiteiten en hogescholen. Hierdoor '*spelen studenten een fundamentele rol*' (Berlijn, 2003). Er is echter nog heel wat werk aan de winkel. Sinds 2001 is studentenparticipatie een actielijn in het Bologna Proces en bepaalde wettelijke kaders zouden dus nu wel mogen opgelost zijn. Helaas is dat is nog niet altijd het geval. Er is nog steeds sprake van wettelijke restricties en wantrouwen tegenover studentenbetrokkenheid.

- Op nationaal niveau wordt de studentenvereniging meestal wel geraadpleegd en betrokken in raden, maar vaak hebben ze hooguit beslissingsrecht in een beperkt aantal daarvan (buiten de Scandinavische landen). Dit wordt echter verscherpt door het verschil tussen formele betrokkenheid en echte volwaardige participatie.
 - In Georgië, Hongarije, Italië, Servië en Nederland klagen vele studentenorganisaties dat ze nog wel een beslissende stem mogen hebben, maar dat de eigenlijke vorm van de teksten, wetten of adviezen al in voorbereidende groepen wordt gecreëerd waar studenten niet op mogen aanwezig zijn. De werkelijke invloed van studenten wordt hier behoorlijk verkleint.
 - In Albanië en Spanje is het zelfs nog erger gesteld en wordt de studentenvertegenwoordiging zelfs niet geraadpleegd.
- Hoe lager men afdaalt, hoe erger het gesteld is. In de meeste instellingen bestaat wel een bepaalde vorm van studentenparticipatie. Vaak mogen studenten echter alleen over de studentgerelateerde zaken een uitspraak doen – in de nauwe betekenis van het woord. Een tweede probleem op instellingsniveau is de mate van onafhankelijkheid. Hoe lager het niveau, hoe minder deze verzekerd is. Dit kan verklaard worden doordat studenten in dezelfde academische wereld hun inspraak moeten doen tegenover proffen en docenten die een directe invloed hebben op hun studies. In 2005 werden hierbij zelfs gevallen gemeld van academische druk en chantage. Deze werden nu niet meer gemeld, wat niet wil zeggen dat deze er nu niet meer zijn.
 - In Tsjechië is de situatie op instellingsniveau regelrecht verslechterd. Door een nieuwe wet mogen in de instellingen namelijk enkel die zaken besproken worden die voorgesteld worden door de rector of directeur. Wat studenten voorstellen, is per wet niet bespreekbaar. Het is afhankelijk van de goodwill van de rector of deze op de agenda komen.
- Tot slot geven studentenvertegenwoordigers aan dat er een verschil bestaat tussen een wettelijk kader creëren die studentenparticipatie mogelijk maakt, en de houding tegenover deze betrokken studenten. Hierdoor blijft de werkelijke invloed erg beperkt.
 - De kloof tussen de letter van de wet en de praktijk, wordt gesignaleerd door studentenkoepels uit Hongarije, IJsland, Nederland, Roemenië, Slovenië en de Baltische staten. Om het met de woorden van een Nederlands studentenvertegenwoordiger te zeggen: "*In sommige instellingen neemt men de studentenorganisatie echt ter harte en spelen ze een belangrijke rol omdat de instelling de mening als waardevol beschouwd. Andere instellingen hebben echter alles letterlijk beperkt tot de letter van de wet en luisteren alleen naar studenten omdat het moet.*" Zo'n wantrouwen komt studentenbetrokkenheid niet ten goede.

Tegelijk stellen wij een steeds grotere nadruk vast op de autonomie van de instellingen in het Bologna Proces. Hoewel de instellingen in Bergen nog op gelijke hoogte stonden met de studenten en het personeel, krijgen deze ondertussen steeds meer vrijheden, zonder dat daar de gewenste controlemechanismen tegenover staan. VVS ziet hierin grote risico's. VVS gelooft in academische vrijheid in die zin dat instellingen over de nodige vrijheid moeten beschikken bij bijvoorbeeld het uitwerken van curricula en het uitvoeren van wetenschappelijk onderzoek. Maar instellingen moeten in een duidelijk regelgevend kader opereren. Instellingen in het hoger onderwijs zijn instrumenten voor het realiseren van maatschappelijke doelstellingen en moeten hier ook in gestuurd kunnen worden. Zeker in een bestel dat onderwijs als een publieke verantwoordelijkheid ziet met een maatschappelijke rol, en omwille daarvan het onderwijs voorziet van publieke middelen, zijn er grenzen aan de autonomie. De overheid heeft het recht om bepaalde maatregelen op te leggen die studenten ten goede komen.

VVS zou daarom graag minder nadruk op de autonomie van de instellingen zien en wat meer erkentelijkheid voor de studenteninspraak. Deze studenteninspraak moet op alle niveaus verbeteren. Niet enkel politici moeten studenten als volwaardige partner zien, ook in onze instellingen moet de studentenparticipatie verbeteren.

Ook in **Vlaanderen** is er op dit vlak nog veel werk aan de winkel. We hebben dan wel een participatiedecreet dat de rechten en plichten en studentenraden regelt, van werkelijke studentenparticipatie is niet altijd sprake. Zo is de ondersteuning van studentenvertegenwoordigers in veel instellingen ondermaats: ze krijgen vaak niet eens een eigen budget. Vaak beperkt deze zich tot de studentenaangelegenheden en worden studenten geweerd uit de hoogste regionen. Bovendien worden studenten vaak weinig gehoord en beperkt studenteninspraak zich tot aanwezigheid in officiële raden, waar van overleg amper sprake is. Ook onze politici lijken studenten soms eerder als last dan als partner te beschouwen. Studenten kunnen minder wegen op de informele besluitvorming dan de grote instellingen.

5. BAMA EN CREDITS

Vergelijkbaarheid van de programma's was één van de beginstrategieën van het hele proces. Al in de voorbereidende gesprekken in de Sorbonne, werd al geopperd om met de twee cycli te werken. De eerste cyclus (bachelor) zou moeten leiden tot een waardevol diploma van een eerste graad. Een bachelordiploma zou ook voldoende moeten zijn om toegang te verzekeren tot de tweede cyclus, de master. De derde cyclus zou dan de doctoraatsopleiding zijn.

- Hoewel deze actielijnen er al vanaf het begin bij zijn en deze nieuwe begrippen goed gekend zijn, is de implementatie op een heel deel plaatsen **erg oppervlakkig** gebeurd. . In vele landen is de opleiding, die uit één programma bestond, gewoon in twee geknipt (bv. in Oostenrijk, Frankrijk, Duitsland, Nederland, Roemenië, Slovenië). Aan de inhoud van de opleiding is in wezen niets veranderd. Hierdoor bestaat er nu een bijna waardeloos bachelordiploma. Vaak is het zelfs onbekend bij werkgevers of beschouwen ze het als onvolwaardig diploma. De bachelor heeft namelijk nog niet al de bagage en is bijna verplicht om verder te studeren.
- Problematisch wordt het helemaal als deze onderwaardering wordt gecombineerd met een **beperking op de instroom** naar de tweede cyclus. Hoewel een diploma van de eerste graad noodzakelijk en voldoende zou moeten zijn, worden toch ingangsexamens, interviews, numerus clausus (zoals in Duitsland bijvoorbeeld) en hogere inschrijvingsgelden (zoals in Roemenië) geïntroduceerd bij de toegang naar hoger onderwijs. Wanneer deze twee problemen worden gecombineerd heeft het Bologna Proces een reeks afgestudeerden gecreëerd die niets waard zijn op de arbeidsmarkt en ook niet verder kunnen studeren.
- Tot slot blijkt er bij de overgang naar de masterjaren vaak positieve discriminatie (lees **protectionisme**) te zijn ten aanzien van studenten die uit de eigen instelling komen. Hoewel studenten van een andere instelling met een bachelordiploma niet geweigerd mogen worden, wordt er toch vaak extra voorwaarden aan hen gesteld (bijvoorbeeld in Vlaanderen, Hongarije, Italië, Litouwen en Polen). Zeker voor studenten uit een andere opleiding geeft dit vaak problemen. Ook zien we dat bijvoorbeeld vrouwen vaak minder doorstromen naar de 2^{de} en 3^{de} cyclus in veel landen.

Ook in **Vlaanderen** verloopt de overgang naar het BaMa-systeem lang niet vlekkeloos. De curriculumhervorming had veel onaangename neveneffecten. Studenten die van het oude in het nieuwe systeem terecht kwamen, moesten vaak veel meer vakken afleggen dan gepland. Bovendien kwamen zij in problemen met hun studiefinanciering. Zo moesten veel studenten onterecht hun jokerbeurs aanspreken. De curriculumhervorming zorgde in heel wat opleidingen vaak voor een veel hogere studiedruk. In sommige opleidingen kwamen er opdrachten en vakken bij, maar viel er amper iets weg. Studiedrukmeting is nochtans een essentieel onderdeel van ECTS. Vandaag ontbreekt in Vlaanderen hiervoor de decretale basis (die er vroeger wel was). Vlaamse instellingen zoeken nog steeds naar een goed systeem om de studiedruk te meten. Tenslotte is instellingsprotectionisme ook Vlaanderen niet vreemd en dreigen studenten die na hun bachelor van instelling veranderen geconfronteerd te worden met voorbereidingsprogramma's.

6. RECOGNITION OF PRIOR LEARNING

Een eerlijke erkenning van de voorgaande studieperiodes, eerder verworven competenties of kwalificaties in welke vorm van onderwijs, opleiding of vorming dan ook, zorgt ook voor een betere sociale dimensie. Deze zorgen immers voor een waardering van inspanningen en leeruitkomsten zodat deze een lift kunnen geven aan de sociale mobiliteit. Ze kunnen ook de drempel tot hoger onderwijs verlagen. Bovendien zorgen eenvoudig erkenbare diploma's en competenties voor een betere mobiliteit en aantrekkelijkheid van de Europese Hoger Onderwijsruimte – andere speerpunten uit de Bologna Verklaring. De ministers erkennen het belang hiervan in de voorgaande Communiqués. In theorie is dit allemaal erg mooi, maar de praktijk wijst toch anders uit: de implementatie van erkenning van eerder verworven competenties en kwalificaties staat in de meeste Bolognalanden nog nergens. Daarom verwacht VVS dat elk land een performant systeem ontwikkelt dat gekenmerkt wordt door duidelijkheid en transparantie.

- In veel Bolognalanden is er geen overkoepelend kader en blijft de erkenning van EVC afhangen van het initiatief van de instellingen. Dat is zo in Oostenrijk, Bosnië-Herzegovina, Denemarken, Duitsland, Moldavië, Slowakije en Zwitserland.
- In de Balkan en Oost-Europa is er nauwelijks sprake van de erkenning van EVC
- Enkel in de Scandinavische en Baltische landen, Oostenrijk, Hongarije, Malta en Portugal is de procedure kosteloos.

Hoewel **Vlaanderen** tot de beter presterende landen behoort op dit vlak, is ook hier nog veel ruimte voor verbetering. Tot nu toe is de Vlaamse EVC procedure bureaucratisch en duur. Als student is het vaak eenvoudiger en sneller om gewoon de vakken opnieuw af te leggen (eventueel via een examencontract) in plaats van een EVC-procedure te doorstaan. In het jaarverslag van de Vlaamse ombudsman staat bijvoorbeeld te lezen dat de redelijke behandeltijd van de aanvraag een probleem vormt. Bovendien is het systeem bij Vlaamse (potentiële) studenten niet gekend. Ook is de territoriale geldigheid van een bekwaamheidsbewijs op basis van EVC beperkt tot de associatiegrenzen. Wil men echt komen tot een goed functionerende Europese hoger onderwijsruimte, dient er dringend werk gemaakt te worden van de vlotte erkenning van elders verworven competenties, diploma's en voorgaande studieperiodes.

7. CONCLUSIE

Sinds 1999 doet de Bolognamotor het hoger onderwijs in Europa hervormen. Verschillende instrumenten en actielijnen dienen om het hoger onderwijs vergelijkbaar en aantrekkelijk te maken, met mobiele studenten en stafleden. Voor deze hervormingen werd de deadline van 2010 gesteld. Met de ministeriële conferentie in Londen voor de deur en de deadline die dichterbij komt is het zeker goed om een evaluatie op te maken van het Bologna Proces.

Veel actielijnen zijn goed geïmplementeerd of opgevolgd, dat zullen de studenten zeker niet ontkennen. Echter, sinds Bergen is er geen spectaculaire vooruitgang te merken. De ambities zijn er wel, maar initiatieven laten op zich wachten of roepen vraagtekens op. Maar nog meer opvallend is de keuze die gemaakt wordt binnen de actielijnen. Bepaalde zaken worden als meer prioritair gezien dan andere, zoals kwaliteitszorg of autonomie van de instellingen. Andere speerpunten die er al vanaf het begin bijwaren – al dan niet bekrachtigd door een inspanningsverklaring – krijgen veel minder aandacht. Steeds meer lijken de hervormingen op een 'Bologna à la carte', waarbij men kan kiezen welke punten overeen komen met de eigen nationale of regionale agenda. Bologna mag geen lijst met opties zijn waaruit men kan kiezen wat men wil invoeren. Waar partnerschap dat steunt op diversiteit is mogelijk, maar wel met een mentaliteitsverandering bij de ministers.

Ook tijdens besprekingen over het Communiqué blijken nationale agenda's belangrijker dan een gedeeld engagement. Consensusteksten en compromissen missen daardoor concrete initiatieven of inspanningsverklaringen. Hierdoor verwachten de studenten niet veel van het nieuwe Communiqué. Zeker met de deadline die dichterbij komt, is dit een gemiste kans.

De studenten hopen dan ook dat in de komende twee jaar de ministers meer inspanningen doen om barrières binnen hoger onderwijs weg te halen. De meest schrijnende problematiek situeert zich op vlak van de sociale dimensie. Nog steeds zijn verschillende groepen zwaar ondervertegenwoordigd in het hoger onderwijs en worden algemeen verschillende obstakels ervaren. Een goed onderzoek naar de participatiegraden kan dienen als nulmeting waarna concrete acties dienen te volgen. Ook bij studentenbetrokkenheid is nog ruimte voor verbetering, zeker op de lagere echelons. Meer inspraak en vooral ware inspraak is niet iets wat enkel ministers moeten onderschrijven, maar wat ook instellingen en de academische wereld moet aan meewerken. Met schijndemocratie is niemand gebaat. Tot slot dienen nog inspanningen te gebeuren wat betreft recognition of prior learning, de barrières naar de masterjaren en de financiële problemen met mobiliteit. Het is nog niet te laat om hier initiatieven in te nemen en wie het voortouw neemt kan anderen inspireren.

2010, het jaar waarin de Bolognahervorming rond moet zijn en de EHOR een realiteit, komt steeds dichterbij. Het is daarom des te schrijnender dat er slechts weinig vooruitgang te merken is sinds de Bergen bijeenkomst. De tijd van praten is ondertussen voorbij, de doelstellingen liggen vast. Studenten hebben geen boodschap meer aan oppervlakkige weinigzeggende communiqués. Over twee jaar, als België gastheer mag spelen voor de Europese onderwijsministers, moet er duidelijke vooruitgang gemaakt zijn om de Bolognahervorming succesvol te noemen. Dat is de enige manier om te bouwen aan een ééngemaakte en sociale Europese Hoger Onderwijsruimte. Hopelijk is het Bolognarapport van VVS over 2 jaar dus iets positiever.